

Torsdag med THORS

20.9-79

MEJ OCH DEJ bör det intressera att ta del av dagens språkspalt, där prof. Thors bl.a. besvarar en fråga om detta sätt att stava MIG och DIG.

Har ni andra frågor på hjärtat är det bara att sända dem i brev till "Torsdag med Thors", adress Dagboken, Hbl, Mannerheimvägen 18, 00100 Helsingfors 10.

En frågeställare är tveksam beträffande stavningar som *nånstans*, *lessam*, *mej* och *dej*.

Om sådana stavningar som naturligtvis har tillkommit för att återge uttalet kan allmänt sägas att det inte är nödvändigt att bruka dem — faktum är ju, att *mig*, *dig*, *någon*, *ledsam* är mycket vanligare än de ljudenliga stavningarna.

Det kan nämnas att t.ex. *sig* finns över 5 500 gånger i materialet till Alléns frekvensordbok (mot 20 gånger *sej*). Visserligen är frekvensordboken baserad på tidningsmaterial från mitten av 1960-talet, men jag tror inte att situationen har förändrats nämnvärt sedan dess. Vi kommer inte undan att lära våra nybörjare att känna igen sådana stavningar (lika litet som ordet *och*).

Det är inte någon stor del av ordförrådet som har så "irrationella" stavningar — de är inte alltid så irrationella för övrigt: visst är det bra att ett uttal "någon" (med kort eller långt å) och ett "nån" kan stavas lika, tycker jag.

En annan insändare kommenterar uttalsvarianter för ordet *juice* (eller *jos*) och tycker att det rikssvenska

uttalet ('jos' dvs. med långt o), är bättre än vårt med *dj-* i början.

Jag brukar själv inte uttala *dj-* i början av *juice* och är van att höra ett uttal /ju:s/ hos oss — det som skiljer det från det vanliga i Sverige är vokalen: — i Sverige långt o, hos oss långt u. Ett uttal som jag bestämt ogillar är "jujs(e)", som bygger på en missuppfattning av den engelska stavningen. Det engelska uttalet är ungefär "dju:s", men jag tycker liksom den frågande, att vi gott kan uttala med *j-* i början. — Akademiens ordlista stavar *jos* eller *juice*.

Samme frågande vill ha en kommentar till böjningen av *lyfta*.

Verbet *lyfta* böjs normalt *lyfter*, *lyfte*, *lyft*. Hos oss hör man rätt mycket imperfektformen *lyftade* och supinum (*har lyftat*, däremot inte så mycket presens *lyftar*. Men de här formerna vill jag inte rekommendera, utan jag håller som sagt på *lyfter*, *lyfte*, *lyft*.

En tredje insändare kommenterar uttrycket *låta nåd gå för rätt*. Kan före användas i det uttrycket?

Jag är personligen van vid för i detta vanliga uttryck, men i större ordböcker finns också före uttrycket. Det ligger en betydelse "låta gälla såsom rätt" till grund för uttryckets vanliga form, men före ger, noga besett, en annan grundbetydelse åt det.

Vi har emellertid inget skäl att ändra på uttrycket, utan kan säga "för rätt", om vi är vana vid det, men kan alltså inte fördöma "före rätt".

Ett par andra frågor (om sammansatta ord m.fl.) tar jag upp nästa vecka.

Carl-Eric Thors

Torsdag med THORS

27/9-79

Det ÄR INTE "upp till er" (för den anglicismen bör undvikas) att förse vår Thorsdagsspalt med material — men visst är det er sak att se till att de språkliga frågor ni önskar få belysta kommer till prof. Thors kännedom. Dagboken vidarebefordrar era brev!

En insändare ger uttryck för förvåning och förtrytelse över uttrycket "Det är upp till" (moderaterna själva, om de skall vara med i en ny regering). Citatet är hämtat från en ansedd stockholmstidning, nämligen Svenska Dagbladet. "Hur kan ledande svenska tidningar tillåta sig sådan 'svengelska'?"

Uttrycket *det är upp till* är som frågeställaren säger en anglicism, en helt ordagrann översättning av det engelska uttrycket *it is up to*. Det har tydligen en klar tendens att "smitta av sig" på svenskan: första gången jag hörde det var redan före kriget, i Österbotten, dit det förts av hemvändande emigranter. Dess användning i riksspråket synes vara yngre, en företeelse som spritt sig efter andra världskriget.

Det är upp till är en helt onödig anglicism: vi har svenska uttryck som *det beror på* (honom, dig osv), som helt täcker det engelska uttryckets innebörd.

En annan frågande berör förledsformerna *färj-* och *färje-*. Han har lagt märke till en skillnad mellan rikssvenskt och finlandssvenskt språkbruk: i rikssvenska annonser skrivs det *färje-* t.ex. *färjehamn*, hos oss däremot *färj-* t.ex. *färjtrafik*, säger han.

Slår man upp Illustrerad svensk ordbok, så får man beskedet, att förleden *färje-* är ålderdomlig eller provinsiell (dvs. att den bara brukas i vissa landsändar). Det är nog att underskatta förekomsten av *färje-*, med mellanvokal. Jag har talat med tjänstemän på Svenska språknämnden i Stockholm och skaffat fram andra upplysningar. Det tycks som om *färje-* vore normalt i vissa ord, exv. *färjeställe* och *färjetrafik*, medan *färj-* föredras i andra, såsom *färjförbindelse* och det numera föga vanliga *färjkarl*. Det viktiga ordet *färjläge* kan också ha formen *färjeläge*.

Det synes mig, som om det spelade en viss roll, om *färje-* hjälpte en att undgå en tung konsonanthopning (*färjtrafik*). Intressant nog är *färje-* det vanliga i södra Sverige (jfr *Färjestaden* på Öland), medan *färj-* dominerar i

folkligt tal längre norrut (*Färjsundet* på Åland).

I denna situation kan man inte utdöma förleden *färj-*, men det rytmiskt bättre *färjetrafik* kan rekommenderas.

En tredje frågande skriver om sammansatta ord, utgående från texten på en kryddförpackning "Salad Dressing Krydda"; firman i fråga har sin hemort i Sverige.

Den citerade texten verkar i högsta grad "svengelsk" — direkt överflyttad engelska i svensk text. Jag håller med om att "salad dressing krydda" borde ha givits svensk form, t.ex. *salladssåskrydda*.

Men texten ger anledning till andra reflexioner. I engelskan är sammanskrivning eller sårskrivning av sammansättningar ett svårt problem. *Salad dressing* brukar sårskrivas, men svenskan förfar inte så med sammansättningar. Om en främmande ordsammansättning (som kan vara skriven som två ord enligt originalspråket) sammanställs med en svensk orddel, så placeras ett bindestreck före det svenska ordet: *en vin rosé-flaska*, *en steeple chase-tävling*. (Det är absolut osvenskt att skriva t.ex. "en vin rosé flaska", "en steeple chase tävling", och rubriken på kryddpåsen borde ha skrivits "salad dressing-krydda" — om man nödvändigt vill ha kvar den engelska termen.)

Allmänt kan sägas, att sådana utländska ord (och delar av ord), som inte är allmänt förståeliga, bör undvikas i texter som är avsedda för en stor publik (som fallet är med "salad dressing krydda") och vidare, att oriktig skrivning (vanligen sårskrivning) av sammansättningar är rätt vanlig på svenska hos ovana skribenter, också i Sverige; jag erinrar mig texten "Semester stängt" på ett anslag i Uppsala under mina studentår.

Carl-Eric Thors